

**В.В. Макогон, О.В. Горох, кандидати екон. наук, доценти
Харківський національний аграрний університет ім. В.В Докучаєва**

ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ ОПЕРАЦІЙНОГО ВАЖЕЛЯ

Досліджено вплив на прибутковість і ризикованість виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції ефекту операційного важеля. Встановлено, що чим сильнішими є коливання цін на соняшник та інші види сільськогосподарської продукції тим потужнішим, за інших рівних умов, є їх вплив на формування фінансового результату галузей із вищою капіталомісткістю виробництва і більшою часткою постійних витрат у загальному виробничих витрат. У свою чергу краще інфраструктурне забезпечення ринку насіння соняшника, застосування форвардних операцій дозволяє нівелювати негативний мультиплікативний вплив ефекту операційного важеля на формування фінансових результатів цієї галузі. Останнє визначає необхідність пришвидшення розвитку інфраструктури сегментів аграрного ринку мало придатних для форвардних операцій.

Ключові слова: операційний важіль, управління витратами, рентабельність, ринкова інфраструктура, інвестиції, постійні витрати, амортизація

Постановка проблеми. Забезпечення продовольчої безпеки країни неможливе без пропорційного збільшення обсягів виробництва усіх видів сільськогосподарської продукції. Це, у свою чергу, потребує нарощування інтенсивності виробництва у окремих галузях аграрного сектору економіку. При цьому останнє наштовхується на неврівноваженість темпів приросту інвестиційних і операційних витрат і сприяє, в умовах високої волатильності аграрного ринку, зростанню операційного ризику. Вирішення цієї проблеми можливо за рахунок одночасної стабілізації цінкових коливань на споживчому ринку і досягнення оптимального співвідношення темпів приросту операційних і інвестиційних витрат агроформувань за рахунок удосконалення ринкової інфраструктури, що гарантуватиме повноцінне виконання планової функції системою управління операційними витратами сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність ефективного управління витратами підприємства є базовим підґрунтям для процесу підвищення конкурентоспроможності суб'єкту господарювання. Дефініції та концептуальним основам управління витратами підприємства присвячені роботи А. Аткінсона [8], Р. Купера [9], Р.С. Каплана [10], К. Шелла [11], М. Пека [12], М. Портера [13], Дж.К. Шанка та В. Говиндараджана [14] та ін. Серед українських вчених слід відзначити внесок, що зробили в своїх працях Л.В. Гнилицька [2], С.Ф. Голов [3], М.Г. Грещак [4], А.М. Турило [5], Г.В. Козаченко [6], А.В. Череп [7]. Разом з тим поза увагою дослідників залишаються питання оптимізації співвідношення темпів приросту операційних і інвестиційних витрат, а також нейтралізації негативного впливу високого операційного важеля в умовах нестійкої ринкової кон'юнктури.

Метою статті є висвітлення результатів дослідження впливу на прибутковість і ризикованість виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції ефекту операційного важеля.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ознакою сьогодення є стабільно зростаюча динаміка виробництва і збуту олійних культур, у першу чергу насіння соняшника. Так, якщо питома вага виручки від його продажу державі в 1990 р. складала лише одну десяту від її значення для молока і одну п'ятнадцяту для м'яса, то в 2017 р. сукупні грошові надходження сільськогосподарських підприємств від продажу двох останніх видів продукції не перевищували трьох четвертих виручки від реалізації ними насіння соняшника. При цьому, якщо у 1990 р. частки соняшника і кормових культур у структурі посівних площ дорівнювали відповідно 5,3 і 38,1 %, то у 2017 р. на долю першого припадало вже 25,6 %, а других – 3,3 %.

Останнє є наслідком втрачання економічного інтересу сільськогосподарських підприємств до виробництва інших видів продукції, наприклад цукрових буряків. Це було зумовлено нижчою рентабельністю бурякової галузі і вищою волатильністю її фінансових результатів. Так, якщо середня рентабельність продажу насіння соняшника у 2005-2017 рр. дорівнювала 46,0 %, то для цукрових буряків вона була нижчою на 30,4 в.п. При цьому коефіцієнт варіації від середнього значення рентабельності для соняшника був рівним 43,3 %, а для цукрового буряка – 84,0 %

Ще однією вадою буряківництва, порівняно із олійними культурами, є вища капіталомісткість виробництва галузях. Останнє спричиняє вищу частку постійних витрат, зокрема амортизації, у структурі витрат на їх виробництво. Наслідком цього є вище значення операційного важеля, що в умовах нестійкої кон'юнктури мультиплікативним чином підвищує

ризикованість інвестування коштів у розвиток галузі. Хоча слід одразу зауважити, що вище значення операційного важеля для буряківництва є лише компонентом сукупного підприємницького ризику. Основними факторами, що підвищують останній є непостійність та невизначеність обсягу продажу та витрат виробництва. Операційний важіль збільшує вплив цих факторів на варіацію прибутку, проте не він є її першоджерелом [1, с. 381].

Підтвердження цього припущення ґрунтується на оцінка впливу операційного важеля на динаміку фінансово-економічних результатів функціонування окремих галузей з урахуванням напряму змін цих показників у динаміці. При цьому з урахуванням недосконалості інформаційного забезпечення аналізу для часткової оцінки операційного важеля виробництва насіння сояшника і коренів цукрових буряків було використані значення амортизаційних відрахувань. Було встановлено, що витрати на амортизацію у бурякової галузі вітчизняних сільськогосподарських підприємств на одиницю зібраної площі у 2017 р. перевищували аналогічні показники для виробництва зерна пшениці і насіння сояшника у 2,35 і 2,27 рази відповідно.

Надалі було оцінено вплив ефекту операційного важеля на показники виробництва і збуту насіння сояшника і цукрових буряків вітчизняними сільськогосподарськими підприємствами в 2011-2013 рр. у які динаміка їх прибутковості була синхронно спадаючою. Зокрема було визначено масу прибутку на одиницю їх зібраної площі, виходячи, як з фактичної повної собівартості реалізованої продукції сояшникової і бурякової галузі, так і аналогічних показників при повній собівартості зменшеній на величину амортизації (таблиця).

При цьому відсоток амортизації у повній собівартості реалізованої продукції було прийнято на рівні її частки у сукупних виробничих витратах на виробництво кожної з культур у відповідному році. Так, повну собівартість насіння сояшника без урахування частки амортизації, яка у 2011 р. дорівнювала 1930,9 грн/тонна, було визначено шляхом зменшення повної собівартості на частку амортизації у витратах на його виробництво у цей рік ($1930,9 = 2054,4 * (100,0 - 6,0) / 100$). Надалі, задля забезпечення співставності даних, динамічні ряди питомих значень фактичного і скоригованого на величину амортизації прибутку у 2011-2013 рр. було трансформовано у індексні ряди, що дозволило визначити середній темп їх змін. При цьому точкою відліку для обчислення базисних індексів маси прибутку на одиницю посівів було обрано відповідні дані по обох культурах за 2011 р. З урахуванням цих розрахунків встановлено, що маса прибутку на гектар зібраних сільськогосподарськими підприємствами

України площ сояшника у 2011-2013 рр. щорічно скорочувалася на 13,8 %. Натомість по цукрових буряках вона знижувалася відповідно на 46,4 %. У той же час показники виходу прибутку на гектар зібраних ними площ сояшника і цукрових буряків, обчисленого без урахування амортизації, у досліджуваному періоді щорічно зменшувалася відповідно на 13,8 і 40,7 %.

Оцінка ефекту операційного важеля у динаміці прибутку від реалізації насіння сояшника і цукрових буряків сільськогосподарськими підприємствам України у 2011-2013 рр.

Показники	Насіння сояшника			Цукровий буряк		
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Зібрана площа, тис. га	3 827	4 107	4 137	462	400	217
Валовий збір, тис. тонн	6 219	6 178	8 186	16 263	16 039	8 764
Обсяг реалізованої продукції, тис. тонн	5 024	6 813	6 957	6 844	6 388	3 044
У розрахунку на 1 га зібраної площі, грн						
виробничі витрати	2 705,0	3 362,8	3 826,7	11 239,5	13 574,7	13 650,3
амортизація	162,6	198,7	232,1	417,1	457,0	674,3
Частка амортизації у структурі витрат, %	6,0	5,9	6,1	3,7	3,4	4,9
Собівартість тонни реалізованої продукції, грн						
виробнича	1 664,9	2 235,3	1 933,8	319,5	338,8	338,0
повна	2 054,4	2 463,2	2 320,5	380,4	371,5	388,9
без урахування амортизації	1 930,9	2 317,6	2 179,8	366,3	359,0	369,7
Ціна тонни реалізованої продукції, грн	3 224,9	3 590,9	2 982,1	519,2	430,0	399,6
Прибуток на 1 га зібраної площі, грн						
фактичний	1 536,2	1 870,9	1 112,7	2 054,4	933,3	149,3
без урахування амортизації	1 698,3	2 112,4	1 349,4	2 263,4	1 132,8	418,7
Індекси зміни прибутку на 1 га зібраної площі, %						
фактичного	100,0	121,8	72,4	100,0	45,4	7,3
без урахування амортизації	100,0	124,4	79,5	100,0	50,0	18,5
Темп зміни прибутку на 1 га зібраної площі, %						
фактичного		-13,8			-46,4	
без урахування амортизації		-10,3			-40,7	
Ефект операційного важеля, %		3,5			5,7	

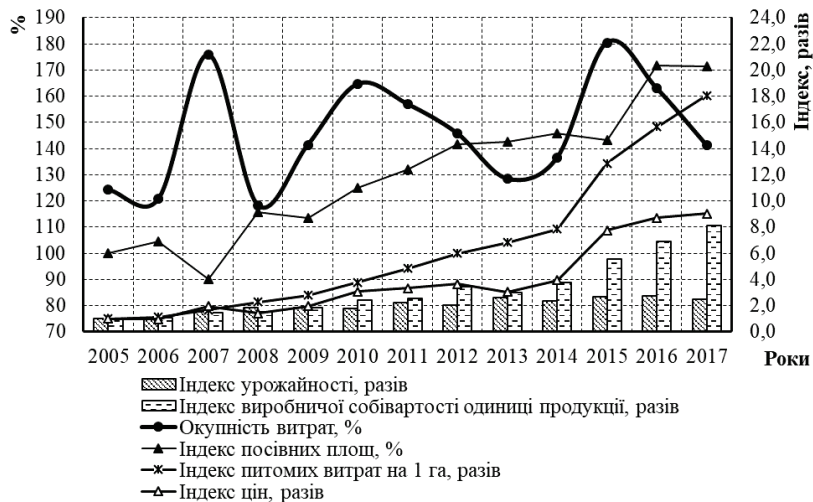
Джерело: розраховано автором на підставі даних офіційного сайту Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

Це дозволило оцінити ефект операційного важеля, обумовленого величиною і часткою постійних витрат акумульованих у амортизаційних відрахуваннях. Так, їх включення до маси витрат перенесених на реалізаційну собівартість насіння сояшника обумовлювало пришвидшення темпів скорочення погектарної величини прибутку на 3,5 %. У той же час для цукрового буряка негативний ефект операційного важеля дорівнював 5,7 %. Отже, слід констатувати сильніший негативний вплив операційного важеля на окупність витрат у буряковій галузі.

Утім не можна сказати, що операційний важіль не чинив мультиплікативного впливу на динаміку показників ефективності виробництва сояшника. Його наявність об'єктивно зумовлена характером впливу частки постійних витрат на окупність змінних. Але при цьому за умов спадної динаміки цін на насіння сояшника краща якість інфраструктури цього сегменту аграрного ринку компенсувала операційні ризики обумовлені недоліками у формуванні структури витрат. Так, волатильність окупності витрат, яка є наслідком її циклічних коливань притаманна для більшості видів продукції рослинництва. На підтвердження цього було досліджено динаміку окупності витрат на виробництва насіння сояшника, цін на нього та собівартості одиниці цього виду продукції у сільськогосподарських підприємствах України у 2005-2017 рр. (рисунок).

Встановлено, що найбільш суттєве зниження цін на насіння сояшника мало місце у 2012-2013 рр. Наслідком цього стало зниження як окупності витрат на виробництва цього виду продукції, так і реактивне уповільнення темпів приросту питомих витрат на його виробництво у 2013-2014 рр. Останнє дозволило у ці роки собівартості одиниці продукції не перевищити рівня 2012 р. При цьому слід звернути увагу на наступне. Так, коефіцієнт парної кореляції між ціною на насіння сояшника і окупністю витрат на його виробництво, що дорівнював 0,5101 вказує на вагомість цінового фактору у формування фінансових результатів галузі.

Натомість значення парного коефіцієнту кореляції між ціною у минулому році і питомими виробничими витратами поточного, що дорівнювало 0,9533, вказує на високий розвиток інфраструктури ринку насіння сояшнику, яка ефективно регулює поведінку виробника за рахунок надання інформації про ринкову кон'юнктуру.

Тенденції змін витратних і результативних показників функціонування соняшникової галузі сільськогосподарських підприємств України в 2005-2017 рр.

Джерело: складено автором на підставі даних офіційного Державної служби статистики України <http://www.ukrstat.gov.ua>

Висновки. Зростання фінансових результатів соняшникової галузі на фоні стагнації інших стало можливе за умов формування адекватної ринкової кон'юнктури структури витрат. При цьому чим сильнішими є коливання цін на соняшник та інші види сільськогосподарської продукції тим потужнішим, за інших рівних умов, є їх вплив на формування фінансового результату галузей із вищою капіталомісткістю виробництва і більшою часткою постійних витрат у загальному виробничих витрат. У свою чергу краще інфраструктурне забезпечення ринку насіння соняшника, застосування форвардних операцій дозволяє нівелювати негативний мультиплікативний вплив ефекту операційного важеля на формування фінансових результатів цієї галузі. Останнє визначає необхідність пришвидшення розвитку інфраструктури сегментів аграрного ринку мало придатних для форвардних операцій.

Бібліографічний список: 1. Ван Хорн Дж.К. Основы управления финансами / Дж.К. Ван Хорн; гл. ред. Я.В. Соколов. – М.: Финансы и статистика, 2005. – 800 с. 2. Гнилицька Л.В. Обліково-аналітичне забезпечення економічної безпеки підприємства: монографія / Л.В.

Гнилицька – К.: КНЕУ, 2012. – 305 с. 3. Голов С.Ф. Фінансовий та управлінський облік / С.Ф. Голов, В.І. Єфіменко. – К.: ТОВ «Автоінтерсервіс», 1996. – 544 с. 4. Грещак М.Г. Управління витратами / М.Г. Грещак, О.С. Коцюба. – К.: КНЕУ, 2002. – 131 с. 5. Турило А.М. Управління витратами підприємства / А.М. Турило, Ю.Б. Кравчук, А.А. Турило. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 120 с. 6. Управління затратами підприємства: монографія / Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, Л.Ю. Хлапьянов, Г.А. Макухін. – Київ : Лібра, 2007. – 320 с. 7. Череп А.В. Управління витратами суб'єктів господарювання: монографія / А.В. Череп. – Х.: ІНЖЕК, 2007. – 368 с. 8. Atkinson A. Management Accounting: Information for Decision Making and Strategy Execution / A. Atkinson, A. Anthony, R.S. Kaplan, E.M. Matsumura, S. Mark. – NY.: Pearson Education, 2011. – 552 p. 9. Cooper R.G. Winning at New Products / R.G. Cooper, C.M. Crawford, T.P. Hustad // Journal of Product Innovation Management – 1986. – № 3. – pp. 307–308. 10. Kaplan R.S. The Evolution of Management Accounting / R.S. Kaplan – Accounting Review. – 1984. – Vol. 59 – № 3. – pp. 390-418. 11. Peck J. Could making banks hold only liquid assets induce bank runs? / J. Peck, K. Shell // Journal of Monetary Economics, Elsevier. – 2010. – Vol. 57 (4). – P. 420-427. 12. Peck M.J. The Weapons Acquisition Process: An Economic Analysis / M.J. Peck, F.M. Scherer [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cert.org/archive/pdf/peck.pdf>. 13. Porter M.E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance / M.E. Porter. – Free Press, 1985. – 557 p. 14. Shank J.K. Strategic Cost Management: The Value Chain Perspective / J.K. Shank, V. Govindarajan // Journal of Management Accounting Research. – 1992. – № 4. – pp. 177-197.

В.В. Макогон, А.В. Горох **Управление затратами сельскохозяйственных предприятий сквозь призму операционного рычага.** Исследовано влияние на прибыльность и рискованность производства отдельных видов сельскохозяйственной продукции эффекта операционного рычага. Установлено, что чем сильнее колебания цен на подсолнечник и другие виде сельскохозяйственной продукции, тем мощнее, при прочих равных условиях, они влияют на формирование финансового результата отраслей с высокой капиталоемкостью производства и большей долей постоянных затрат в общем объеме производственных затрат. В свою очередь лучшее инфраструктурное обеспечение рынка семян подсолнечника, применение форвардных операций позволяет нивелировать негативный мультипликативный влияние эффекта операционного рычага на формирование финансовых результатов этой отрасли. Последнее определяет необходимость ускорения развития инфраструктуры сегментов аграрного рынка мало пригодных для

форвардных операций. Результаты исследования используются при разработке рекомендаций относительно управления затратами сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: операционный рычаг, управление затратами, рентабельность, рыночная инфраструктура, инвестиции, постоянные затраты, амортизация

V.V. Makohon, A.V. Gorokh Costs management of the agricultural enterprises through the prism of the operational leverage. The object of the research is the management of the costs of the agricultural enterprises taking into account the impact of the operational leverage substantiated by the different rates of growth of the operational and investment costs, which leads to the fluctuations in the share of the fixed costs in their total volume. The purpose of the article is to highlight the results of the study of the operational leverage effect on the profitability and risks of the certain types of agricultural goods. In the process of the research the grouping method was used to establish the main tendency in the change of the investigated phenomenon; the graphic method was used to establish the main trend in the price changes and profitability of the sunflower seeds selling, and in the share of the expenses on the sunflower production and the crop areas. The chain substitution method was used in order to determine the effect of the profit size on the changes in the fixed costs specific gravity which were accumulated during the amortization. The index method was used to determine the average rate of changes in the profits and the revenues from the sunflower seeds and sugar beet selling; the monographic method was used in the study of the definition and the approaches to the formation of the costs management system and the role of the operational leverage in it. It has been established that the stronger the price fluctuations on the sunflower and other agricultural products, the more powerful they influence the formation of the financial results of the industries with the high capital intensity of production and with a larger share of the fixed costs in the total production costs. In its turn the better infrastructure support for the sunflower seed market and the use of the forward operations allow to level the negative multiplier effect of the operational leverage on the formation of the financial results of this industry. The latter determines the necessity to accelerate the development of the infrastructural segments of the agrarian market which are not suitable for the forward operations. The results of the study are used in developing the recommendations regarding the management of the agricultural enterprises expenses.

Key words: operational leverage, costs management, profitability, market infrastructure, capital investments, fixed costs, amortization.

Стаття надійшла до редакції: 18.10.2018 р.